

SCRIERE CIFRATĂ ȘI ACTIVITATE DIPLOMATICĂ ÎN TRANSILVANIA SECOLELOR XVI-XVII*

Susana Andea**

Abstract: *This paper attempts for the first time, and in relation with the general European practice, an evaluation of the cryptographic correspondence, as it was used in diplomatic activity from Transylvania. The analysis considers a long period of time, from the first evidences concerning the use of the cyphers until 1700, however insisting on the reigns of the two Rakozí princes. Two central issues are addressed: on the one hand, the cryptographic writing in the diplomatic correspondence with the Ottoman Empire, on the other hand, its use in relation to Habsburg Austria. The author discovers that coded writing was present even in the domestic correspondence between the members of princely council in the second half of the 17th century on subjects of diplomatic, political and military nature. The solutions for encryption employed in this time were all very well known in Europe of that period: substituting letters with numbers, changing the meaning of certain letters or the use of so called signum mutum or nullita, and often the special coding of frequently used words.*

Keywords: cryptography, Transylvania, Ottoman Empire, Habsburg Empire, Michael Apafi.

Scrisul, ca reprezentare a limbajului cu ajutorul semnelor grafice convenționale, a îndeplinit încă de la începuturile sale dublul rol, atât de conservare, cât și de comunicare în lipsă a gândirii umane. Cu timpul și în anumite condiții cel care a scris nu s-a mulțumit doar să comunice, ci a fost preocupat și să ascundă mesajul transmis pentru a nu fi cunoscut de cei interesați. Astfel practica scrisului a ajuns să comporte, pe lângă latura sa grafică, și una de cifrare sau criptare, servind comunicării cu caracter secret¹.

S-a spus pe bună dreptate că „criptografia, scrierea secretă, este probabil la fel de veche ca și scrierea însăși”², născută în societățile cunoscătoare de carte. Cum scrisul a

* Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului finanțat de Ministerul Educației Naționale, CNCIS-UEFISCDI, nr. PN II-ID-PCE-2012-4-0579; titlul proiectului *Între public și privat. Practici ale scrisului în Transilvania (sec. XIII-XVII)*, director proiect: Susana Andea.

** Cercetător științific I dr., Institutul de Istorie „G. Barițiu” Cluj-Napoca al Academiei Române; e-mail: eandea@yahoo.co.uk

¹ Dintre lucrările mai noi ale problematicei amintim: A. Muller, *Les écritures secrètes*, Paris, 1971; M. Zanotti, *Crittografia, le scritture segrete*, Milano, 1976 (prima ediție 1928); F. L. Bauer, *Klassische Kryptologie*, Heidelberg, 1982; S. Singh, *Histoire des codes secrets*, Paris, 1999; F. B. Wrixon, *Langages secrets. Codes, chiffres et autres cryptosystèmes*, Könnemann, 2000; H. X. Mel, *La cryptographie décryptée*, Paris, 2001; F. L. Bauer, *Decrypted Secrets. Methodes and Maxims of Cryptology*, Springer, 2002; G. Jenkins, M. Bear, *Codes and Ciphers. Clever Devices for Coding and Decoding to Cut out and Make*, Tarquin, Norfolk, 2002; E. Zéda, D. Lelièvre, *Les meilleurs codes secrets de tous les temps*, Paris, 2006; J. A. Buchmann, *Introduction à la cryptographie*, Paris, 2006 etc.

² Arto Salomaa, *Criptografie cu chei publice*, București, 1993, p. 9 [Ediția engleză în 1990].

rămas multă vreme o artă magico-religioasă, i-au fost atribuite, nu întâmplător, origini divine în mitologia antică, fiind folosit înainte de toate pentru trebuințe religioase. Cei care au deținut și au folosit inițial scrisul în forma sa cifrată au fost clericii instruiți, în primul rând cei din mediul monastic. Treptat practica criptării s-a extins în societate, fiind îmbrățișată și de laici, mai cu seamă în epoca greco-romană. Nu întâmplător inventarea și promovarea celor două procedee cunoscute de cifrare, *transpoziția* și *substituția*, se leagă de numele grecilor, respectiv al romanilor.

În sistemul de criptare al *transpoziției*, literele mesajului original sunt astfel amestecate încât ele nu semnifică nimic și nici nu pot fi replasate în ordinea lor inițială decât prin deținerea și folosirea cheii de cifrare³. În ce privește *substituția*, fiecare literă a mesajului original este înlocuită printr-o altă literă, cifră sau semn grafic, conform regulilor din sistemul de criptare. Acestui sistem îi aparține și „cifru lui Caesar” bazat pe simplul decalaj al literelor din alfabet, cheia descifrării constând în avansul sau decalajul pașilor din alfabet⁴.

În epoca migrațiilor, practica criptografiei, dacă nu a dispărut, cel puțin în Bizanț, s-a restrâns foarte mult la călugării instruiți din mănăstiri, renăscând odată cu diplomația Curiei papale și a orașelor italiene Veneția și Genova⁵.

Treptat, și cu deosebire în epoca Renașterii⁶, mișcarea s-a întins în toată Europa, crescând numărul celor versați în arta cifrului. Aceștia beneficiază, începând cu secolul al XV-lea, de apariția primelor manuale de criptare întocmite de diverși secretari și agenți diplomatici specializați în comunicații secrete⁷. De acum folosirea mesajelor cifrate devine o practică comună în politica statelor, scopul fiind protecția secretelor oficiale, în primul rând a celor diplomatice și militare⁸. Evident, scrisul cifrat, ca instrument de secretizare a comunicării, se lega de destinația textului scris, cifrarea constituind o scriere specială menită să ascundă conținutul, în caz de interceptare, al mesajului transmis.

Diplomații au preferat procedeele alfabetică sau literare de cifrare din cauza supleței lor și a faptului că puteau să exprime cel mai bine nuanțele subtile ale gândirii. Pentru a evita spargerea cifrului, singurul mijloc eficient era de a complica procedeul de criptare, recurgându-se la cifrări combinate sau cu cifru dublu

³ Ch. E. Ruelle, *La cryptographie grecque*, Paris, 1913; F. B. Wrixon, *Langages secrets. Codes, chiffres et autres cryptosystèmes*, Könemann, 2000, p. 147 și urm.

⁴ R. F. Churchhouse, *Codes and Ciphers. Julius Caesar, the Enigma and the Internet*, Cambridge University Press, 2002. Spre exemplificare, dacă avem pasul $k=3$, atunci A este înlocuit cu D, B cu E și așa mai departe, cheia fiind dată de avansul de pași în alfabet.

⁵ L. Pasini, *Delle scritture in cifra usate dalla Repubblica di Venezia*, Venezia, 1873; G. Costamagna, *Tachigrafia e scritture segrete medievali in Italia*, Roma, 1968.

⁶ cf. F. Laroque, *Histoire et secret à la Renaissance*, Paris, 1997.

⁷ Cicco Simonetta, *Liber zifrorum* (1474); G. di Lavinde, *Trattati in cifra* (1480) etc.

⁸ H. Josse, *La cryptographie et ses applications à l'art militaire*, Paris, 1885; A. Collon, *Étude sur la cryptologie. Son emploi à la guerre et dans la diplomatie*, Bruxelles, 1899; J. W. Thompson, S. K. Padover, *La diplomatie secrète et l'espionnage politique en Europe de 1500 à 1815*, Paris, 1938; G. Costamagna, *Scritture segrete usate dalla diplomazia*, Spranzi, Cogoletto, 1950.

(supracifrare). Dar exista și reversul ca un cifru, cu cât era mai complicat și mai sigur, să ofere și o mai mare probabilitate de erori, încât mesajul să devină de neînțeles chiar pentru deținătorul cheii cifrării.

Apariția și afirmarea suveranității monarhice în raport cu Imperiul și Papalitatea, cu tot ce au însemnat alianțele și războaiele menite să păstreze balanța echilibrului de putere între state, la care s-au adăugat intrigile politice și stabilirea ambasadelor și a reprezentanțelor diplomatice permanente începând cu secolul al XV-lea, au favorizat dezvoltarea comunicațiilor secrete cu ajutorul scrisului cifrat, ca instrument de secretizare a corespondenței diplomatice și militare. Astfel, concomitent cu noile practici politice, au sporit preocupările statelor pentru protejarea informațiilor, iar în sânul cancelariilor acestora au apărut adevărați profesioniști în diplomație, însărcinați să administreze afacerile de politică externă. De regulă din rândul acestora erau recrutați solii și emisarii trimiși în diverse misiuni din străinătate. Aceștia, în deplasările lor, se confruntau nu numai cu nesiguranța și primejdiile drumurilor, ci și cu interesul de a le fi cunoscute mesajele scrise deținute asupra lor. De aici nevoia cunoașterii și practicării scrierii cifrate, folosită atât în instrucțiunile primite din partea stăpânului, cât și în rapoartele trimise acestuia.

Evident că interesul pentru practicarea scrierii cifrate a provenit în special din partea unor state puternice interesate în lupta pentru hegemonie. Lumea catolică a fost cea mai avansată în astfel de practici, dar, generalizând la nivel european, am zice că lumea creștină în totalitatea ei a avut un avans raportată la spațiul Imperiului Otoman. Desigur, în lipsa unor informații sau cercetări aplicate tematicii, aprecierile noastre pot suferi modificări dacă luăm în considerare simplul fapt că țările supuse otomanilor aveau ca obligație transmiterea de informații și date, în mod constant, referitoare la evenimentele politice, militare apărute în zonă. Asemenea îndatoriri au revenit mai cu seamă țărilor aflate în zona de margine a Imperiului Otoman, de interferență cu alte state, ex. Transilvania, Moldova, dar și Țara Românească, Polonia etc. Avem în vedere nu numai simplele relații orale, cât mai ales rapoartele scrise trimise prin sistemul curieratelor bine organizat în Imperiul Otoman. În „instrucțiunile” date capuchehaielor ardeleni de către principe ca și în întrevederile cu marele vizir, cu alți demnitari, ardelenii oferă date despre: nemți, despre polonezi, eventual tătari, omițând de aici datele cu caracter intern. Nu deținem suficiente date care să ne susțină solid afirmația practicării unei corespondențe cifrate între Constantinopol și țările supuse, dar se cunoaște faptul că Poarta nu era străină de astfel de demersuri.

Practicarea scrierii cifrate, în secolele XVI-XVII, de către statele creștine europene reprezentate la Poartă prin cel mai înalt grad de ambasador (*ambasciatore*) precum: Veneția, Franța, Anglia, sau de către rezident (*residente*) în cazul Olandei și, din sec. al XVII-lea, și al Austriei (care inițial avusese doar un agent, *agente*), era un fapt obișnuit. Pe lângă aceste reprezentanțe diplomatice au funcționat traducători ai limbii turce. De la tălmaci angajați, proveniți în mod obișnuit din familii situate în cartierul Pera din Constantinopol, în care mai multe generații au prestat servicii de

traducători, s-a ajuns ca mai multe mari puteri europene să se preocupe de formarea propriilor cunoscători ai limbii turce, proces mai bine sesizat în secolul al XVII-lea. Veneția își deschide prima școală la 1551 pentru învățarea acestei limbi, francezii fac acest lucru, în Pera, la 1669, iar Austria în anul 1674, respectiv în anul 1689, când înființează colegii pentru învățarea limbilor orientale⁹. Educația nu s-a limitat la învățarea limbilor exotice, ei i-au fost asociate cunoștințe de geografie, de drept islamic, drept comercial și, probabil, nu au lipsit cunoștințele necesare tehnicii de cifrare a actelor. Un bun tălmăci, deseori și un bun spion, pe lângă limba maternă cunoștea și alte limbi: latina, turca, italiana, greaca, araba, franceza etc. De regulă aceștia au fost selectați din rândul grecilor, armenilor, evreilor, al populațiilor sud slave etc. Creștinii trecuți la islamism deveneau deseori buni informatori pentru creștini, dar, în egală măsură, și pentru otomani. Diecii diferiților conducători turci intrau în slujba altor state creștine.

Pentru a accede la informații¹⁰ au fost preferate anumite ocupații, între care cea de medic și de negustor, de slujitor în marile familii sau situat la un loc de frunte. Libera lor circulație în locuri diverse reprezenta un avantaj în obținerea din surse directe a unor date importante pentru un anumit moment, ca și apropierea de mediul cotidian. Multe din aceste știri transmise oral intrau în posesia marelui dragoman al Porții de unde, încredințate scrisului cifrat, erau trimise mai departe cu specificarea: informație din sursă sigură sau din categoria celor discutate în spațiul public, știre probabilă.

Reprezentanțele diplomatice ale țărilor europene creștine la Constantinopol au colaborat de cele mai multe ori în demersurile lor, și-au facilitat schimbul de informații, așa cum au existat și momente mai tensionate, care le-au grupat în tabere adverse alături sau împotriva Porții. Fie că avem în vedere Franța, fie că a fost vorba de Austria, ambele puteri au avut organizată propria rețea de informatori, de spioni, de mijlocitori și de transportatori ai corespondenței secrete. Utilizarea scrierii cifrate în secolul al XVII-lea, în special în a doua jumătate, cunoaște cea mai mare răspândire. Nu întâmplător, în anul 1623, este creat la Viena, în cadrul Consiliului de război, un Serviciu al corespondenței secrete¹¹, căruia i-au fost adresate ulterior multe din actele marilor dragomani (tălmăci) aflați la Poartă (Marc Antonio della Torre¹², Georgio Cleronome, Janaki Porphirita etc.).

⁹ Kerekes Dóra, *A császári tolmácsok a Magyarországi visszafoglaló háborúk idején*, „Közlemények”, 138, 2004, nr. 5, p. 1189-1228; Kerekes Dóra, *Kémek Konstantinápolyban*, „Századok”, 2007, 141, CXLI, nr. 5, p. 1217-1257.

¹⁰ Agoston Gábor, *Információszerzés és kémkezés az Oszmán Birodalomban a 15-17 században*, în *Információáramlás a magyar és a török végvári rendszerben*, szerk. Petercsák Tivadar-Berecz Máttyás, Eger, 1999 (Studia Agriensia, 20), p. 129-156.

¹¹ Hiller István, „A Titkos levelezők” intézménye, în „R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70 évfordulája ünneppere”, Szerk. Tusor Péter, Budapest, 1998, p. 204-216.

¹² Avram Andea, *Genealogie și diplomație: Marc Antonio Mamucca della Torre și Țările Române în sec. al XVII-lea*, în *Pe urmele trecutului. profesorului Nicolae Edroiu la 70 de ani*, coord. Susana Andea, Ioan-Aurel Pop, Cluj-Napoca, 2009, p. 311-321.

Poziționarea geografică a Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, din perspectiva transmiterii rapide de informații de la Constantinopol la Viena, a stârnit nu o dată interesul, mai ales dacă pe această rută se obținea o scurtare a timpului necesar parcurs de la codificarea datelor, ajungerea lor la destinatar și decriptarea acestora. În această ecuație au intrat în joc poziționarea domnilor, a principilor, disponibilitatea lor de a-și risca tronul și chiar viața pentru aceste servicii oferite creștinătății. Așa se explică importanța dată unor știri referitoare la atitudinea domnilor față de puterea suzerană. În general, cel puțin oficial, nu au fost agreate astfel de servicii de către domni, în realitate deseori Țara Românească, ca și celelalte țări au mediat transmiterea corespondenței. Cum corespondența era pecetluită și cifrată, spre exemplu în cancelaria domnului Constantin Brâncoveanu s-a constituit un „serviciu” specializat în a desface scrisorile, a le copia sau descifra, pecetlui la loc¹³. Nu au fost străini de astfel de demersuri nici Grigore Ghica, Șerban Cantacuzino¹⁴ în corespondența cu Viena din anul 1682 și alți domni și, desigur, că au excelat și principii Transilvaniei.

Ca peste tot, și pe teritoriul României scrierea cifrată a fost utilizată în special în scopul păstrării secretului informației din spațiul activităților militare, diplomatice, comerciale cu preponderență. Au fost însă alte situații, când practica scrierii cifrate a depășit aceste bariere și a servit unor interese mai restrânse ale unor comunități sau chiar persoane. Avem aici în vedere criptogramele de pe unele manuscrise. În acestea din urmă, scrierea cifrată sau criptată este desemnată în actele slavo-române și în manuscrise sub numele de „scriere în filtă” sau „în hiltă”, termeni păstrați și în scrierea româno-chirilică, pentru ca mai târziu, despre textele politice și diplomatice criptate, să se spună că sunt „scrise în țifă”¹⁵. În Țara Românească și Moldova cele mai vechi și mai numeroase criptograme cunoscute din secolele XV-XVII le datorăm în primul rând clericilor, care ne-au lăsat zeci de însemnări criptate pe manuscrise și tipărituri, fără a lipsi nici cele din finalul unor acte de proveniență din cancelariile domnești¹⁶. Asemenea însemnări pe manuscrise și cărți religioase au fost realizate și în Transilvania, bucurându-se de atenția și interesul specialiștilor¹⁷. În general aceste

¹³ R. Pava, *Criptogramele din însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu*, „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV (1960), p. 507-517.

¹⁴ Leon Ruzicka, *Cifrlul lui Șerban Cantacuzino*, „Revista Arhivelor”, II, 1927-1929, nr. 4, p. 237.

¹⁵ Emil Vîrtosu, *Din criptografia românească*, „Studii Teologice”, XVIII, 1966, nr. 5-6, p. 262-263; Petre Ș. Năsturel, *Slavo-roumain «filtă» <grec-byzantin «ypheilton» > écriture chiffrée*, „Revue des Études Sud-Est Européennes”, V, 1967, nr. 3-4, p. 561-566; Al. Mareș, *Din vechea terminologie criptografică românească: filtă (hiltă) „denumirea cheii grecești, scriere ascunsă” (?)*, „Limba Română”, XVIII, 1994, nr. 3-4, p. 125-134; Idem, *Scrierea tainică la români*, București, 2007, p. 173-179; Nicolae Edroiu, *Scrierea chirilică românească*, Cluj Napoca, 2013, p. 149-152.

¹⁶ R. Pava, *Criptograma din Psaltirea Șcheiană*, „Studii și Materiale de Istorie Medie”, III, 1959, p. 365-371; Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 273-294; Al. Mareș, *Scrierea tainică la români*, București, 2007; Idem, *Mărunțișuri criptografice*, „Dacoromania”, Serie nouă, XIX, 2014, nr. 1, p. 60-67.

¹⁷ Atanasie Popa, *Criptograma de la mănăstirea „Săraca” din Banat*, „Mitropolia Banatului”, XXVII, 1977, nr. 10-12, p. 729-733; Otilia Urs, *Trei criptograme descifrate*, „Dacoromania”, Serie nouă, XX, 2015, nr. 1, p. 76-82.

criptograme menționau numele cumpărătorului, al proprietarului, eventual al copistului.

În secolul al XVII-lea, când actul scrierii și al cititului pătrunde din ce în ce mai mult în viața privată, în spațiul Transilvaniei jurnalele și memoriile conțin și primele încercări de a scrie cifrat anumite întâmplări, dorințe sau trăiri mai puțin „onorabile”. Rezervată spațiului privat, această criptare minoră ca întindere din unele jurnale¹⁸ nu a avut semnificații deosebite pentru viața politică publică. Mai degrabă poate fi văzută ca o exersare a unor cunoștințe legate de utilitatea actului scris, dobândite de individ prin educație. Nu doar în paginile jurnalelor personale s-a utilizat scrierea cifrată, ci și în spațiul corespondenței private pentru transmiterea unor gânduri, sentimente¹⁹ etc. Totuși, având în vedere că de cele mai multe ori, în special partea feminină, în lipsa cunoașterii scrisului, apela la scriitori sau dieci și că în realitate cele cifrate deveneau accesibile altor persoane, secretizarea nu-și atingea scopul.

În spațiul european se vorbește despre o criptare sau scriere cifrată practică în scopuri comerciale, în special de către marii negustori. Ei au fost primii interesați de comunicarea unor date, într-o formă mai puțin accesibilă, prin scris. Evident că mediul urban italian (Veneția, Genova) a fost cel care a utilizat asemenea procedee cu prioritate, dar nici Compania Orientală a negustorilor din Viena nu era străină de astfel de preocupări. La ora actuală nu deținem date referitoare la cifrarea integrală sau parțială a actelor cu caracter comercial din secolul al XVII-lea pentru mediul urban din Transilvania (Sibiu, Brașov, Cluj etc.).

Așa cum se cunoaște, din secolul al XVI-lea scrierea cifrată a fost adesea asociată demersului diplomatic. Transilvania princiară aflată sub suzeranitatea Porții Otomane, dar întotdeauna râvnită și revendicată de Imperiul habsburgic, la fel ca și Moldova și Țara Românească, a utilizat deseori scrierea cifrată din motive de siguranță. Primele informații referitoare la astfel de practici datează de la începutul secolului al XVI-lea. La 1528, polonezul Hieronimus Laski²⁰, aflat la Constantinopol în slujba lui Ioan Zápolya, se adresează regelui²¹ cu mai multe vești de natură militară. Partea finală, cu specificarea numelor celor care fac deplasarea, a fost cifrată. Din păcate, nu este menționată forma de cifrare a textului, dar ținând

¹⁸ De exemplu, jurnalul lui Haller Gábor (1614-1663), *Haller Gábor naplója (1630-1644)*, „Erdélyi történelmi adatok”, IV, Kolozsvártt, 1857, p. 1-103. Barabás Samu, *Hallér Gábor neveléséhez*, „Történelmi Tár”, (infra: „Tört. Tár”) 1890, p. 562-563. Acesta a fost educat la Leiden implicat apoi în viața politică a Transilvaniei, fiind consilier princiar în perioada 1653-1663; utilizând o combinație de cifre și cuvinte menționează, printre altele, momentele în care a depășit limitele băutului, însemnările sugerând existența unor probleme legate de alcoolism.

¹⁹ Láng Benedek, *Szerelem, alkohol és szégyen: titkosírások a magánéletben a kora újkori Magyarországon*, „Korall”, 57, 2014, p. 133-147 (epa. oszk. hu/00400/00414/00048).

²⁰ Polonez la origini, 1496-1541, a studiat la Bologna (1514-1516).

²¹ Andrei Veres, *Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, I (1468-1540)*, vol. I, Budapest, 1914, nr. 117, p. 156-157; am ținut cont de specificarea editorului referitoare la marcarea scrierii cifrate, p. X.

cont de studiile padovane ale scriitorului, credem că a utilizat un model practicat în spațiul italian. Pe parcursul anului 1529²², Nicolae Gerendi, episcopul Transilvaniei, se adresează, folosind scrierea cifrată, de mai multe ori regelui Ferdinand I, cancelarului acestuia, locțiitorului regal. Corespondența în limba latină purtată de la Cluj, Turda, Sibiu are cuvinte cifrate, despre care editorul nu face alte precizări. Cunoaștem doar dintr-un act, emis în anul 1537, la Pozsony (Bratislava) de către același episcop și adresat regelui Ferdinand, că făcea referire la o scrisoare cifrată primită de la un Gaspar Horváth de Wingart (*De negotio Transsilvanensi haec in ciphra scribit dominus Gaspar*)²³. Apreciem ca fiind o dovadă a apelului la acest gen de scriere pentru transmiterea de informații secrete.

În general, fără a ne propune o inventariere exhaustivă a actelor cifrate integral sau parțial (nu am inclus în cercetare perioada Bathoreștilor și a lui Gabriel Bethlen), apreciem că s-a folosit această ascundere de informații în corespondența principilor destul de rar până la mijlocul secolului al XVII-lea.

Implicarea Transilvaniei în războaiele de la începutul secolului al XVII-lea, Războiul cel Lung (1593-1606), inițiat de Imperiul Otoman împotriva Habsburgilor și încheiat prin pacea pe 20 de ani de la Zsitvatorok sau războiul de treizeci de ani (1618-1648) dintre statele protestante (Olanda, Danemarca, Suedia, Transilvania, Franța) cu statele catolice din Liga catolică constituită în jurul Sfântului Imperiu Romano-German și încheiat prin pacea westfalică, a introdus principatul Transilvaniei pe harta europeană a practicilor cifrării actelor.

Domnia celor doi principii din familia Rákóczi a reprezentat una dintre cele mai înfloritoare etape ale utilizării scrierii cifrate în scopuri diplomatice. Aprecierile noastre au în vedere, desigur, doar actele păstrate până în zilele noastre și nu pot lua în considerare altele, multe la număr, distruse chiar atunci, în epocă, din rațiuni lesne de înțeles.

Editarea corespondenței secrete a lui Gheorghe Rákóczi I²⁴, păstrată majoritar la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, sau a celei referitoare la relațiile acestuia cu Franța²⁵, pe baza arhivei Ministerului de Externe din Paris, sau a celei referitoare la relațiile diplomatice²⁶ cu Poarta, ca să menționăm selectiv din vasta literatură istorică, permite aprecieri asupra dimensiunii utilizării scrierii secrete în practica diplomatică princiară. Din păcate, actele nu sunt păstrate integral, uneori cunoaștem expeditorul, alteori destinatarul lor, dar se știe că pentru a fi descifrat

²² Idem, nr. 136, nr. 175; nr. 140, p. 184; nr. 150, p. 191; nr. 159, p. 199; nr. 170, p. 211-212.

²³ Idem, nr. 229, p. 273.

²⁴ Ötvös Agoston, *Rejtelmes levelek első Rákóczy György korából*, Kolozsvár, 1848, 158 p.

²⁵ Gergely Samu, *I. Rákóczy György összeköttetése Franciaországgal*, „Tört. Tár”, 1889, I, p. 686-707; 1890, II, p. 59-76.

²⁶ Szilágyi Sándor, *Levelek és okiratok II. Rákóczy György fejedelem diplomáciai összeköttetéhez*, „Történelmi Tár”, 1889, p. 326-353, 451-490, 637-673. Idem, *Transsylvania et bellum boreo-orientale, Acta et documenta, Erdély és az északeleti háború* (infra: *Trans. et bellum*), I-II, Budapest, 1890-1891; Beke Antal, *Adalékok Rákóczy György és a Porta összeköttetése történetéhez*, „Tört. Tár”, 1894, p. 81-105, 482-507.

conținutul secret al celor scrise, ambele părți au convenit în prealabil asupra unei chei, a unei modalități de descifrare. Ca urmare, se poate accepta faptul că în cancelaria princiară s-a cunoscut cheia scrisorilor primite chiar dacă nu cunoaștem azi, în toate cazurile, actele ambelor părți.

Correspondența purtată de cardinalul Pázmány Péter²⁷ cu principele Gheorghe Rákóczi I, cu începere din anul 1632, din rațiuni necunoscute, va deveni cifrată în perioada anilor 1634-1636. Redactate în limba maghiară, cele nouă exemplare menționează faptul că cei doi au făcut schimb de „chei” probabil prin Réz András, omul de încredere al principelui. Pentru această scriere, cum rezultă din istoriografia temei, s-a utilizat un vechi sistem de criptare din Europa, aflat în uz și în secolul al XVI-lea. Este vorba de folosirea de cifre pe post de litere (*czifrakkal irt levelek*) după ce, în prealabil, s-a stabilit o valoare a cifrelor după anumite criterii, o literă putând să primească mai multe valori în contextul unei singure scrisori. De asemenea, au fost codificate sub forma unei litere anumite nume de persoane importante, denumiri geografice, cuvinte frecvent utilizate în text, pentru care a fost întocmit un „nomenclator” al codificărilor. La acestea s-a adăugat și *signum mutum* sau *nullita*, semn fără valoare fonetică, inclus cu singurul scop de a complica descifrarea textului, folosit atât în interiorul unui cuvânt, cât și la începutul sau sfârșitul acestuia (ex. . 15. 7. 19. 15. 27. 4. 22. 33. 27. 9. 5. 42. 11. 9. 11. 15.) unde, 15 = nullita, iar textul descifrat prin utilizarea chei convenite: *titkos levelet* sau M. 17. 33. 5. 6. 7. 15. 2. 40. 15, unde M = császár, 15 = nullita, iar textul descifrat: *az császár segithet*²⁸. Pe parcursul anilor de schimb epistolar au fost modificate codificările uzitate.

Pe aceleași principii au fost cifrate și scrisorile adresate principelui Transilvaniei în perioada 1639-1640 de către Davangour (?), rezidentul Franței din Polonia²⁹. Correspondența purtată în limba latină conține unele fragmente cifrate sau doar cuvinte izolate. Potrivit cheilor aflate de editori, spre exemplificare, s-au utilizat codificări de genul 6300 = Strigoni; 500 = rex Hungarie, 1 = a, 7 = a, 111 = a, 113 = a, 115 = a; 62 = o, 92 = u, 94 = u etc. Veștile secretizate se refereau la probleme militare, intenții ale turcilor, propriile intenții etc.

O altă categorie a corespondenței cifrate este cea purtată de Gheorghe Rákóczi I cu trimișii săi la Poartă sau mai aproape, cu trimișii săi la vizirul de la Buda. Pentru perioada anilor 1644-1645 sunt păstrate corespondența lui Szentpáli István, trimis la Buda cu însărcinări speciale, ca și actele cifrate din cancelaria principelui adresate acestuia. Textul cifrat face referiri îndeosebi la solicitarea de ajutor militar (3 iunie 1644, când solicită 10 000 soldați turci în ajutor)³⁰, desfășu-

²⁷ Tusor Péter, *Pázmány biboros olasz rejtjelkulcsa*, C. H. Motmann „residente d'Ungheria, (A romai Magyar agenzia történetéhez), „Hadtörténelmi Közlemények”, 116, 2003, p. 535-581; Vámos Hanna, Vádai István, *Pázmány Péter és I. Rákóczi György titkosírása (Pázmány Péter és I. Rákóczi György titkosírása...)*, accesat 8 febr. 2016, analizează și propune chei pentru anumite texte criptate.

²⁸ Ex. luat din lucrarea lui Vámos Hanna, Vádai Peter, *op. cit.*, p. 471.

²⁹ Ötvös Agoston, *op. cit.*, nr. IV, V, VI; Gergely Samu, *op. cit.*, p. 697.

³⁰ Ötvös Agoston, *op. cit.*, nr. XVII.

rări de forțe, demersuri diplomatice pentru alipirea celor șapte comitate etc. Este de interes corespondența lui Michael Maurer, familiar al curții princiare, aflat la Constantinopol, numit și „internuncius”, cu Hajdu György, Seredi István, Szalánczi István³¹, trimiși ai Transilvaniei la Poartă, purtată în limba maghiară cu principele Transilvaniei, la fel ca și răspunsurile primite. Textele în discuție au frecvent codificate numele unor persoane. Pe lângă veștile cu evenimentele de la curtea sultanului, schimbări de atitudine, sosirea unor soli de la Viena, primirea acestora etc. cu insistență apare tema susținerii militare a campaniei princiare din partea turcilor și numele domnilor români Vasile Lupu și Matei Basarab. Ötvös Agoston, editorul acestor acte, aflase la 1848 un număr de șase chei pentru decodificarea lor. Constatase că sunt texte cifrate prin schimbarea valorii unor litere ex. $x = a$, unde a = valoarea reală din alfabet (cf. Cheia IV), $y = e$, $k = o$ etc. Desigur că regulile acestui „joc” au suportat modificări și valori diferite pentru corespondenți diferiți sau pentru același corespondent, periodic s-au făcut schimbări (ex. Cheia V), $m = a$ unde a = valoarea reală, $a = m$, $d = e$. O altă parte a corespondenței a utilizat substituirea cu cifre a valorii literelor. Ar mai fi de remarcat și faptul că s-a apelat la scrierea cifrată și în corespondența dintre Gheorghe Rákóczi I cu fiul său Gheorghe Rákóczi II³². Acesta, ajuns principe, a urmat practicile diplomatice ale tatălui său fără a dovedi aceeași iscusință.

Scrierea cifrată a fost folosită în relațiile cu Poarta, cu Polonia sau cu Țara Românească, Moldova și în corespondența internă, înglobând aici și corespondența altor persoane contemporane. De la urcarea pe tron și până la expediția din Polonia³³ a funcționat un schimb epistolar cifrat „*occulta scriptura*”³⁴. De regulă, au fost ascunse cuvinte izolate și, mai rar, s-a cifrat textul integral. Nu cunoaștem calea aleasă pentru cifrare, dar cunoaștem faptul că informațiile transmise cifrat sau pe alte căi, scrise sau orale, nu i-au oferit o imagine reală asupra situației din Polonia. Îndemnul lui Acațiu Barcsai de a-l citi pe Niccolo Machiavelli și de a ține cont că sfârșitul unui război este imprevizibil³⁵ nu a avut ecoul scontat.

În relațiile cu Poarta, pe baza documentelor păstrate, s-a apelat la scrierea cifrată parțială, metodă aplicată în special în perioada premergătoare expediției din Polonia³⁶. Marea majoritate a acestor acte au fost scrise de Iacob Harsányi³⁷, un

³¹ Susana Andea, Avram Andea, *Familia Szalánczi-Buicescu (sec. XVII)*, „Anuarul Institutului de Istorie”, XXXVIII, 1998-2000, p. 36-72.

³² Ötvös A, *op. cit.*, nr. XIX.

³³ Szilágyi Sándor, *Trans. et bellum*, I, p. 11-12, 13, 69, 117, 27.

³⁴ Idem, p. 393-394.

³⁵ Szilágyi Sándor, *II. Rákóczi György diplomáciai összekötéseihöz (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria, XXIII)* (infra: *MHH-Dipl. XXIII*), Budapest, 1874, p. 445-450.

³⁶ A se vedea și completările aduse de același Szilágyi Sándor, „Tört. Tár.”, 1889, doc. nr. LIV-LX.

³⁷ Trocsányi Zsolt, *Erdélyi központi kormányzata, 1540-1690*, Budapest, 1980, p. 191, 203, 269, 297; Susana Andea, *Din relațiile Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească în secolul al XVII-lea*, Cluj-Napoca, 1997, p. 88-89; Kármán Gábor, *Egy közép-európai odüsszeia a 17. században. Harsányi Nagy Jakab élete*, Budapest, 2013, 335 p.

personaj pitoresc al epocii sale, cu o origine etnică neclară³⁸, un „puritan” care a studiat la Franeker, Leiden (1640), Cambridge³⁹. După o perioadă de activitate în Cancelaria mare princiară, din anul 1651, s-a aflat la Constantinopol ca diac de limba turcă al capuchehaiei Transilvaniei⁴⁰, în slujba lui Gheorghe Rákóczi II. Jovial, omniprezent în locuri publice, dar și la porțile palatelor, deschis la discuții cu oricine, de la mare demnitar la un slujitor din serai, s-a dovedit a fi bine informat⁴¹. Tălmaci educat, cunoscător a numeroase limbi, aprecia „că o capuchehaie, pentru a fi utilă trebuie să cunoască mai multe limbi. Toți rezidenții altor state aflați la Poartă sunt învățați, doar românii sunt barbari și nici rezidentul ardelean nu se deosebește prea mult de ei, fapt care provoacă nedumerirea străinilor. Ce pot obține cei care nu știu nici să vorbească?”⁴² Pe lângă multitudinea de vești transmise de la Constantinopol, despre care uneori precizează că au fost verificate din trei surse, altele că nu sunt sigure, a dorit o colaborare cu capuchehaiele domnilor din Moldova și Țara Românească. Având în vedere că reprezentantul la Poartă al lui Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, „nu cunoaște nicio scriere secretă”, în mai 1656⁴³, priceputul diac Harsányi și-a oferit abilitățile ca să-l învețe, mai ales după ce, în repetate rânduri, s-a plâns principelui de lipsa de colaborare din partea capuchehaielei române.

Corespondența lui Iacob Harsányi, parțial cifrată (circa 60 buc.), publicată de Szilágyi Sándor, nu îngăduie prea multe aprecieri asupra felului în care datele au fost secretizate. Au fost cifrate cuvinte izolate, propoziții sau chiar fraze mai lungi. Se pare că a utilizat metoda inversării sau schimbării valorilor normale ale literelor din alfabet. Desigur că a existat un cod secret cunoscut de ambele părți.

Contemporan cu Harsányi, un alt ardelean, Petru Budai⁴⁴, aflat în slujba domnului muntean, Constantin Șerban, ca diac de limba maghiară, informa în repetate rânduri⁴⁵ pe parcursul anului 1655, pe Gheorghe Rákóczi II în legătură cu demersurile diplomatice de la curtea domnească. Scrie cifrat aceste vești, iar

³⁸ S. Andea, *op.cit.*, p. 88-89, ținând cont de relațiile sale cu Mihnea al III-lea Radu, domnul Țării Românești, pe care îl însoțește apoi în pribegie, aprecia că ar putea fi un român la origini, eventual din Țara Făgărașului; Kármán Gábor, *op. cit.* socotește că ar fi din localitatea Körösnagybánya (Ungaria, comitat Bekes, circa 45 km față de Oradea) și îi adaugă numelui și particula „Nagy”.

³⁹ Cf. Szabó Miklos, Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a kora újkorban, 1521-1700*, Szeged, 1992, p. 95.

⁴⁰ Pentru soliile ardeleni la Poartă a se vedea Biró Vencel, *Erdély követei a Portán*, Kolozsvár, 1921; o reluare a temei cu completări la Kármán Gábor, *Az erdélyi török deákok kora ujkori értelmiségiek állami szolgálatban*, „Sic Itur ad Astra”, 2006, 1-2sz, p. 155-182.

⁴¹ Szilágyi S., *Trans. et bellum*, I, p. 378.

⁴² *M. H. H. Dipl.* XXIII, p. 457-460

⁴³ Szilágyi S., *Trans. et bellum*, II, p. 220-221.

⁴⁴ *Dieci de maghiară în cancelarii domnești. Petru Budai și succesorii*, în S. Andea, *op.cit.*, p. 67-94; Subiectul în formă rezumată este reluat de Jakó Klára, *Budai Péter: egy újszerű értelmiségi pálya előfutára a hanyatló erdélyi fejedelemségben*, în *Studii de istorie modernă a Transilvaniei. Omagiu profesorului Magyari András*, coord. Pál Judit, Rűsz Fogarasi Enikő, Cluj- Napoca, 2002, p. 132-137, cu o altă viziune asupra posibilei sale origini.

⁴⁵ Szilágyi S., „Tört. Tár.”, 1889, p. 664; *M.H.H. Dipl.*, XXIII, p. 269-271; Szilágyi S., *Trans. et bellum*, I, p. 526-527.

deasupra cifrului destinatarul trece literele corespunzătoare valorii lor reale. Identificarea unei chei utilizate de Petru Budai aparține lui Pettkó Béla pe care o reproducem mai jos⁴⁶.

(1655. május 14. leveléből. Készítette Pettkó Béla.)									
a	=	⌒	⌒	i	=	+	r	=	q
b	=	⌑		j	=	g	s	=	o
c	=	a		k	=	b	t	=	f
d	=	x		l	=	⊖	u	=	d
e	=	i		m	=	c	v	=	e
f	=	w		n	=	ƒ	y	=	g
g	=	k		o	=	z	z	=	f
h	=	⊙		p	=	z			

Scrierea cifrată a fost utilizată în corespondența principelui de mai multe persoane, în situații diferite. După eșecul din Polonia, când mulți ajung în robie la tătari, trimișii ardeleni pentru negocierea eliberării unora dintre cei aflați în robie utilizează cifrarea scrisorilor. Așa spre exemplu au fost trimiși Balogh Mateus sau Máté⁴⁷ de Peștișul de Jos, pentru a trata, printre alții, eliberarea lui Ioan Keményi din robia tătară. Prin mijlocirea domnului Moldovei a fost trimisă corespondența acestuia către principele Gheorghe Rákóczi al II-lea. Nu cunoaștem actul în sine, știm doar că în răspunsul principelui i se reproșează că cifrul a fost greșit folosit, ca atare nu s-au înțeles cele transmise⁴⁸. Nu știm dacă Balogh Máté însuși a cifrat textul sau dacă a avut ajutoare. Ținând cont de implicarea lui în demersurile diplomatice, credem că el a fost cel care a scris cifrat, având în vedere și alte scrisori cifrate trimise de la Constantinopol de el⁴⁹ sau împreună cu Iacob Harsányi. De altfel, Balogh aflat la Iași, în iarna lui 1658, scria tot cifrat principelui.

În privința corespondenței secrete purtate de Rákóczi cu referire la Viena, informațiile sunt mai sărace. În aprilie 1658 se afla la Viena Kövér Gábor, un credincios susținător, care raporta cifrat rezultatul demersurilor făcute pentru obținerea ajutorului⁵⁰.

Practica interceptării corespondenței în perioada luptei pentru putere de la mijlocul secolului al XVII-lea era un fapt obișnuit⁵¹, care explică de ce s-a ajuns să se

⁴⁶ Szilágyi S., „Tört. Tár”, 1889, p. 665.

⁴⁷ Trimis al Transilvaniei la Poartă (1657-1657), alături de Iacob Harsányi; primește ca daniel de la Mihnea al III-lea Radu, domnul Țării Românești, pentru bunele raporturi, satul Stâncești, județul Gorj, fost al lui Preda Brâncoveanu (1658). Ulterior a fost apreciat ca omul principelui Acațiu Barcsai, după care îl aflăm în slujba noului numit pe tron, Mihail Apafi.

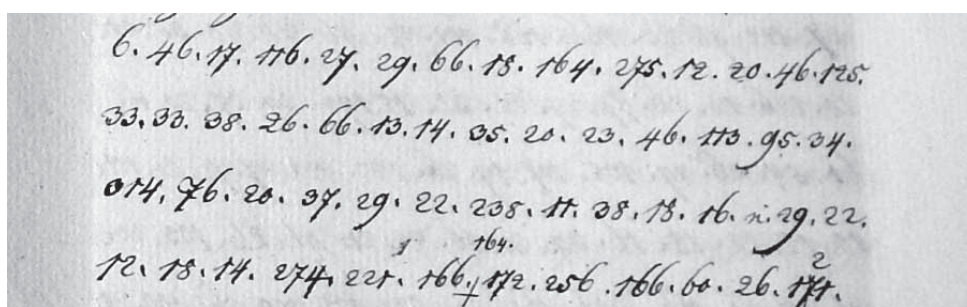
⁴⁸ *MHH. Dipl.*, XXIII, p. 589-590.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 280, 370-371, 381-383, 409-412, 418-420, 442-444, 466-467, 481-483, 599-602.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 618-619.

⁵¹ La 1659 iunie 6, Gh. Rákóczi scrie lui Rhédey Ferencz că a interceptat și desfăcut scrisoarea lui Acațiu Barcsai (Szilágyi Sándor, *II. Rákóczi György levelei Rhédei Ferenczhez*, „Tört. Tár”, 1892, p. 108-109.)

utilizeze în plan intern scrierea cifrată. Ex. la 1659 aprilie 8⁵², Francisc Rhédei, fost principe și el, scria lui Teleki Mihály utilizând cifrarea parțială a textului. Nici Acațiu Barcsai nu era străin de astfel de metode. Recent numit pe tron, scria cifrat lui Gheorghe Rákóczi al II-lea, asigurându-l de credință (27 septembrie 1658)⁵³. Sigismund Budai⁵⁴, trimisul de încredere al lui Acațiu Barcsai la tratativele secrete purtate la Eperjes, cu un consilier imperial, unde oferea, printre altele comitatele Satu Mare și Szabolcs, ca și repunerea religiei catolice în drepturile anterioare, scria cifrat la 15 iunie 1659⁵⁵ în legătură cu aceste demersuri. Textul a fost secretizat în maniera bine cunoscută cu ajutorul cifrelor care au substituit literele alfabetului, pentru a marca sfârșitul unei propoziții folosindu-se semnul crucii (cf. ilustrației alăturate).

Același Sigismund Budai, la 1660⁵⁶, interceptase o scrisoare a lui Gheorghe Rákóczi al II-lea adresată vizirului prin care se supunea Porții, scrisoarea copiată fiind trimisă austrieilor „pentru a vedea ce bun creștin este Rákóczi”.

Schimbările politice, nesiguranța și practicarea interceptărilor corespondenței fac să se apeleze frecvent la scrierea cu cifru (*clavissal, titkos irassal*) alături de mesajul oral, chiar în relațiile interne dintre nobili. Așa proceda spre exemplu, în anul 1659, Dalmady István în corespondența cu Teleki Mihály⁵⁷. Ce probleme ridica secretizarea actelor rezultă dintr-o scrisoare a lui Francisc Rhédei adresată aceluiași Teleki Mihály, în 1660⁵⁸, unde se solicita să se scrie cheia „*az clavist igazaban irja*” pentru că nu se înțeleg literele, întrucât și două litere au același semn și trebuie diversificat „*némelyiknek pedig kettőnek is vagy egy signum, azt is valamivel várialja kegyelmed*”. Un cifru mai aparte a fost folosit în corespondența cu Mihail Apafi de către Ebeni István (1662-1663), mare general, membru în Consiliul princiar, în contextul participării lui alături de turci, la expediția de la

⁵² Gergely Samuel, *Teleki Mihály levelezése, I-VIII*, Budapest, 1905-1926, I, p. 385 (infra: *Teleki*).

⁵³ Szilágyi Sándor, *A két Rákóczi György fejedelem család levelezése*, Budapest, 1875, p. 566-567.

⁵⁴ Frate după mamă cu Acațiu Barcsai, omorât odată cu acesta.

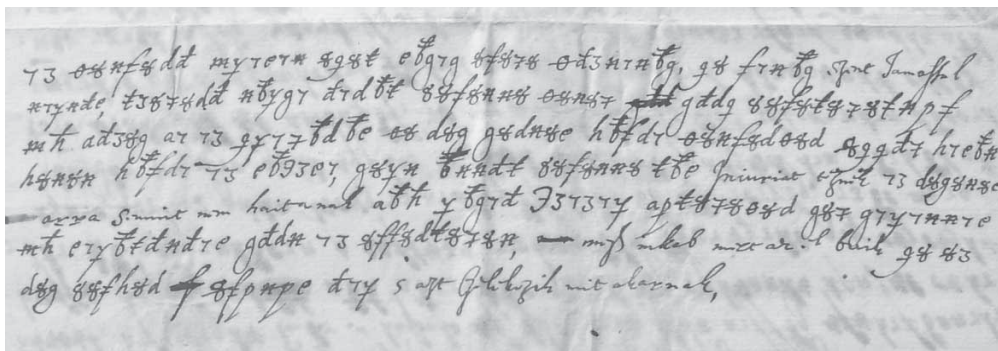
⁵⁵ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (infra: SJAN) Sibiu, Colecția de documente a Muzeului Brukenthal, B 69, fila 522.

⁵⁶ Magyar Országos Levéltár, R. 298, 15 csomo, 8 tétel.

⁵⁷ *Teleki*, I, nr. 278, 284, 298, 310, 340, 346, 410, 426, 428, 433.

⁵⁸ *Teleki*, I, p. 539.

Ersekujvár. În acest caz avem de-a face cu o combinație de cifre, litere și semne convenționale, completate de expresii uzuale⁵⁹ (conform ilustrației alăturate).

Cum perioada domniei lui Apafi nu este susținută documentar cu prea multe ediții de documente, nici surprinderea utilizării scrierii cifrate în scopuri diplomatice nu poate avea o imagine completă. În momentele tensionate, de pericol pentru stabilitatea politică sau militară, se apelează mai frecvent la aceste metode. Evident și neîndoielnic este faptul că, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, scrierea cifrată era obișnuită în practica scrisului din Transilvania. Se regăsește la curtea lui Mihail Apafi, ca și în scrisorile membrilor Consiliului princiar. În anul 1669 principele însuși se adresa lui Teleki Mihály, trimițându-i cifrat „censura” lui Bethlen János și Banfi Dénes (referitoare la pretențiile la tron ale lui Francisc Rákóczi), cu recomandarea trimiterii corespondenței sub pază pentru a nu fi interceptată (*oly securitas alatt folytatni valamint ne intercipiáltassék*⁶⁰). Nu deținem date referitoare la o persoană anume din cancelarie, plătită pentru astfel de cifrări ale actelor. Referiri accidentale despre scrisori adresate de Székely Mozes principelui fac trimiteri la chemarea lui Baló Mátyás (1669) pentru traducerea și descifrarea lor⁶¹, dar de cele mai multe ori s-a apelat, după caz, la persoane cunoscătoare ale tehnicii ce nu erau angajate sau cel puțin nu sunt menționate în acte cu astfel de atribuții.

Evident că nu a fost străin de cifrarea actelor Bethlen János⁶², cancelarul Transilvaniei, personaj marcant al epocii sale. Surprinzător este faptul că nu sunt prea numeroase actele scrise cu „clavis” care să fie relaționate cu el, excepție un document din anul 1667⁶³, în care anunța pe Teleki despre trimiterea către principe a scrisorii scrise cu cifru (*clavissal irt levélnek fordítását*).

⁵⁹ SJAN Sibiu, J. H. Benigni, pachet 2, nr. 6.

⁶⁰ Teleki, IV, nr. 355, p. 482-483.

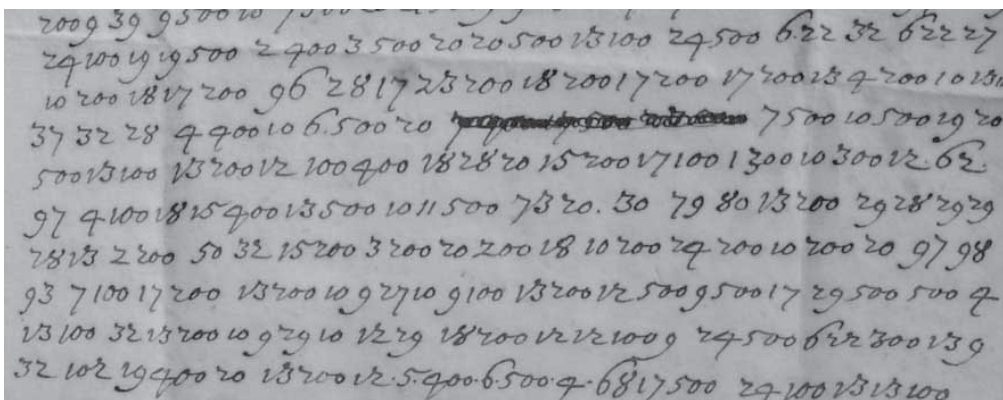
⁶¹ Teleki, IV, nr. 220, p. 296.

⁶² (1613-1679); cancelar (1659-1676), membru al Consiliului princiar (1658-1678).

⁶³ Teleki, IV, nr. 38, p. 51.

Mai receptiv și mai încrezător în astfel de practici s-a dovedit a fi Nicolae Bethlen⁶⁴. Scrie destul de des cu cifru, dar, uneori, în lipsa unei înțelegeri prealabile asupra cifrului cu altă persoană (*clavissom vele nincsen*) apar dificultăți⁶⁵ așa cum, alteori, trimite cifrul (*claviss*), spre ex. lui Iacob Harsányi, aflat la Cracovia, pentru a corespunda. Recomanda, la 1678, lui Teleki Mihály ca în probleme importante să scrie cifrat (*azt javallom, kívált derék dolgokról... clavissal irjon kegyelmed*)⁶⁶. Nu cunoaștem ce fel de cifrare a utilizat în acte.

Un personaj aparte al acestei perioade a fost Béldi Pál⁶⁷. Așa cum scria lui Teleki Mihály, în anul 1675⁶⁸, avea limite în utilizarea cifrului, „*megbocsásas. . az clavisos írásról, mert én bizony ennel jobban nem tudok írni, vagy clavis vagy nem clavis*”. Totuși primea scrisori cifrate destul de complicat⁶⁹, iar pentru descifrarea lor apela, probabil, la un diac priceput (conform ilustrației alăturate)

Bánffy Dénes⁷⁰, unul dintre cei mai bine poziționați politic în timpul lui Mihail Apafi, era preocupat de siguranța corespondenței. Temerea că ea este deschisă îl determina să-i scrie lui Teleki în intervalul 1667-1669 că el nu are niciun fel de „claviss” cu Rottal Johann⁷¹, dar cum Teleki are, să-i scrie el cele necesare, deoarece

⁶⁴ Bethlen Miklos (1642-1716); educat la universitățile germane, din Olanda, Paris; călătorește prin Italia; în 1676 este închis la Făgăraș, acuzat de complicitate cu Béldi Pál; moare în exil, la Viena.

⁶⁵ *Teleki*, IV, p. 79-80.

⁶⁶ *Teleki*, VIII, nr. 178, p. 216.

⁶⁷ (1621-1679); educat la curtea lui Gheorghe Rákóczi I, este membru al Consiliului princiar (1662-1678), mare general (1663-1676); închis la Constantinopol pentru acuzațiile aduse lui Apafi.

⁶⁸ *Teleki*, VII, p. 59.

⁶⁹ SJAN Sibiu, fond J. H. Benigni, pachet 1, nr. 2, fila 118.

⁷⁰ (circa 1630-1674), membru al Consiliului princiar (1664-1674), asesor al Tablei princiare din 1659; mare căpitan al Clujului; înrudit prin soție cu principesa, apropiat de gruparea Bethlen János, Bethlen Miklos, Béldi Pál, ca urmare a intrigilor grupării lui Teleki este executat.

⁷¹ Rottal Johann (1605-1674) trimis al Vienei cu trupe în părțile de nord ale Transilvaniei în legătură cu revendicarea unor teritorii.

nu se poate face schimb epistolar fără cifrare, „*a correspondentio clavis nelkül nem lehet*”⁷².

A fost frecvent utilizat scrisul cifrat în anul 1678, în legătură cu poziționarea ardelenilor față de mișcările antihabsburgice din Ungaria și refugiarea pe teritoriul Transilvaniei a multor rebeli maghiari. Ca urmare, au fost puse în discuție raporturile dintre Imperiul Habsburgic și Poartă, reglementate prin pacea de la Vasvár, iar relațiile Transilvaniei cu Poarta au fost tensionate. Teleki Mihály⁷³ este regăsit în cea mai mare parte a acestei corespondențe cifrate, mai ales că fusese desemnat ca general al refugiaților maghiari. O parte din schimbul epistolar cifrat a fost purtat între Nemes János⁷⁴ și Teleki Mihály, la sugestia lui Teleki de a utiliza criptarea „*uram jobban s igazabban irjon a clavissal*”⁷⁵. Cu toate greșelile de cifrare făcute de Nemes, semnalate de editorul volumului, menționăm câteva din cuvintele descifrate: Beldi, Poarta, arme (*fegyver*), armate (*hadak*), Páskó, principe (*fejedelem*), care pot forma o imagine asupra subiectului acestora. Aceeași nepricepere era reproșată chiar în epocă lui Nemes de către un Pataki Mihály, în ianuarie 1678, neputând fi citită cea mai mare parte a scrisorii „*kegyelmed clavissának én bizony nagyobb részét el nem tudtam olvasni*”⁷⁶.

În intervalul ianuarie-începutul lui februarie 1678, Teleki Mihály a corespondat intens cu Naláczi István (circa 10 piese)⁷⁷. Scrisorile în limba maghiară au secretizate cu ajutorul cifrelor uneori doar un rând, iar alteori și mai mult de jumătate din conținut. Nici aici editorul nu a aflat în toate cazurile cheia utilizată în cifrare, dar pot fi regăsite cuvintele Beldi, Wesselényi, Consiliul princiar, Poarta, spioni, trupe, nemți etc.⁷⁸ Este o cifrare cu o combinație de litere și cifre, dar nu se cunoște cheia, valoarea convenită între părți. Este însă neîndoiește că au fost folosite chei diferite. O dovadă o constituie scrisoarea lui Teleki către Naláczi din aprilie 1678⁷⁹ unde sunt utilizate „nulitele”, introduse silabe în plus, textul nu are

⁷² Teleki, IV, nr. 178, p. 243; nr. 221, p. 297; nr. 340, p. 461-463.

⁷³ Teleki Mihály (1634-1690, Zărnești); educat la curtea lui Gh. Rákóczi I, după urcarea pe tron a lui Mihail Apafi este considerat personajul cu cea mai fulminantă carieră, îndeosebi după moartea lui Bethlen János, a lui Bánffy Dénes și a lui Beldi Pál și marginalizarea lui Bethlen Miklos. Abilitățile sale diplomatice, cariera militară ca și înrudirea cu principesa Anna Bornemissza i-au asigurat ascensiunea politică și implicit cea materială. Membru în Consiliul princiar (1670-1690), conducător în realitate al Cancelariei princiare după plecarea lui Bethlen János; general al emigranților unguri; mare general al Transilvaniei, semnează înțelegerea de la Cârțișoara (1685) și perfectează predarea în secret a Transilvaniei către austrieci.

⁷⁴ Nemes János (circa 1633-1688) membru în Consiliul princiar (1678-1688), asesor al Tablei princiare, mare căpitan al celor Trei Scaune.

⁷⁵ Teleki, VIII, 1678-1679, nr. 4, p. 4-5; nr. 8, p. 8.

⁷⁶ Teleki, VIII, nr. 37, p. 39-40.

⁷⁷ Membru în Consiliu princiar (1677-1690), mare căpitan al cetății Deva, conducătorul curții princiare.

⁷⁸ Teleki, VIII, nr. 9, p. 9; nr. 20, p. 19; nr. 21, p. 20; nr. 24, p. 22-25; nr. 33, p. 34; nr. 36, p. 37; nr. 43, p. 43-45; nr. 50, p. 51.

⁷⁹ Teleki, VIII, nr. 144, p. 166.

cursivitate, nu se mai folosesc cifrele pentru codare. Preocupat de aflarea unor soluții mai bune de criptare, Teleki folosește serviciile mai experimentate ale unui „*papista ember*”⁸⁰.

Un alt grup de scrisori, cifrate după modelele mai sus pomenite, din aceeași perioadă, privește relațiile aceluiași Teleki cu emigranții maghiari⁸¹: Szepesi Pál, Szalay Pál, Rádics András, Bessenyei Zsigmond, Nemessányi Bálint, aflați la Poartă sau în relații cu reprezentanții Franței. Mai multe acte referitoare la relațiile lui Teleki cu Absolon, marchizul Bethune sunt și ele cifrate. Sunt aici substituite literele cu anumite cifre, iar un anumit grup de cifre codifică numele unor personaje importante (ex 240 = francia Király, 241 = lengyel Király)⁸².

Correspondența dintre Thököly Imre⁸³ cu Teleki Mihály are și ea părți cifrate⁸⁴, într-un act din 9 februarie 1678 menționându-se că s-a folosit cheia lui Fajgel: „*Fajgel uram clavissal irtam... kegyelmednek*”.

Această incursiune în utilizarea scrierii cifrate în demersurile interne, am zice din plan secund, evident incompletă, este relevantă pentru nivelul atins în societatea ardeleană, în privința cunoașterii scrierii și cititului. Apelul la cifrarea textului poate fi văzut nu numai ca o măsură suplimentară de siguranță, ci și ca o nouă etapă în practicarea scrisului și receptarea lui în defavoarea tot mai accentuată a mesajului oral. Practic, se poate constata că marea majoritate a membrilor Consiliului princiar sunt practicanți sau beneficiari ai scrierii secretizate, aceasta într-o perioadă când era lucru obișnuit ca o scrisoare să fie copiată în mai multe exemplare și trimisă cunoștințelor, procedeu având un rol similar presei de azi. Deseori a fost trimis chiar actul în original „în specie” pentru a se evita interpolările sau interpretările binevoitoare.

Scrierea cifrată este regășibilă și în actele cu referire la inițierea și desfășurarea conflictului dintre Imperiul Otoman și Imperiul habsburgic de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Poziționarea Transilvaniei în acest conflict, concretizată printr-o politică oarecum ambiguă și de expectativă, generată de teama față de sfârșitul imprevizibil al războiului, de lipsa unei forțe militare pe măsură ca și de existența unei clase politice incapabile să se adapteze realităților noi impuse de forța militară, au generat, în final, schimbări esențiale în viața statală a Transilvaniei. În acest context complex, în care Apafi este preocupat să-și asigure succesiunea la tron, prin recunoașterea fiului minor de către Poartă, nepărând să înțeleagă realitatea, corespondența purtată este pe măsură.

⁸⁰ Teleki, VIII, nr. 68, p. 68.

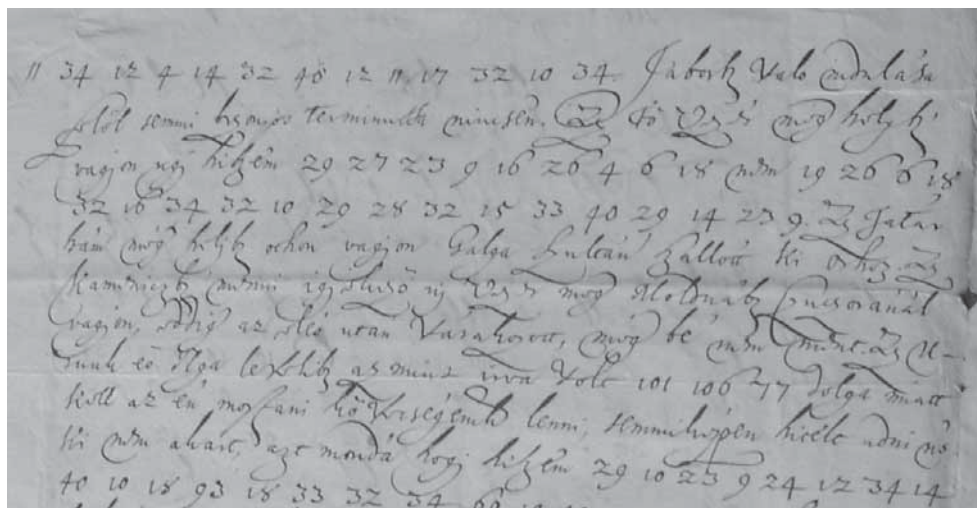
⁸¹ Teleki, VIII, nr. 30, p. 30-33; nr. 41, p. 42-43; nr. 44, p. 44-45; nr. 123, p. 138-140; nr. 125, p. 141; nr. 146, p. 169-170;

⁸² Teleki, VIII, nr. 154, p. 179; nr. 157, p. 186; nr. 162, p. 196-198; nr. 168, p. 167-168; nr. 170, p. 207-208;

⁸³ Thököly Imre (1657-1705), conducătorul curuților, filoturc, aspirant la tronul princiar.

⁸⁴ Teleki, VIII, nr. 63, p. 68-69; nr. 144, p. 166.

Cancelaria princiară utilizează cifrarea actelor în relațiile cu trimișii la Poartă fie că vorbim de Macskási Boldizsár⁸⁵, fie de un Sárosi János⁸⁶, de Baló Matyas⁸⁷. Se scrie cu cheie „clavis” adusă de un Korodi⁸⁸ (?), omul de încredere a lui Apafi. Cifrarea este făcută cu ajutorul cifrelor, dar ea a fost deseori schimbată. Scrisoarea lui Sárosi Janos, adresată din București lui Teleki Mihály, la 25 mai 1686⁸⁹ (conform fragmentului din ilustrația alăturată),

cuprinde, pe lângă textul obișnuit în limba maghiară, șiruri de cifre. Același Sárosi scria din Adrianopol, în iunie 1686, lui Apafi utilizând alt cifru⁹⁰. Folosirea cifrului în raporturile cu Poarta era dispusă chiar de vizir. De exemplu, la 1686, Skerlet dicta solilor ardeleni cuvintele în limba latină ce urmau apoi să fie cifrate⁹¹ de către aceștia, deoarece nu avea asupra lui „clavisok”. Practica a fost continuată și în anul 1688, în timpul ultimei capuchehaie ardeleni la Poartă⁹².

Firește se pune întrebarea cine era persoana din cancelaria princiară cu atribuții în păstrarea cheilor pentru actele cifrate. Potrivit unor însemnări de cancelarie de după anul 1683, oricum ante anul 1690, acestea erau date protono-

⁸⁵ Asesor al tablei princiare (1667), membru al Consiliului princiar (1686-1690).

⁸⁶ Protonotar, sol la Poartă de mai multe ori, 1677, 1686.

⁸⁷ Veress Endre, *Baló Mátyás kapitihá itinerariuma*, „Tört. Tár”, 1899, p. 309-316.

⁸⁸ SJAN Cluj, Colecția Kemény József, nr. 1153; editat de Szilády A., Szilágyi Sándor, *Török-magyarkori történelmi emlékek. I. Török-magyarkori állam-okmánytár* (infra: *Török*), X/VII, Pest, 1872, p. 153-156.

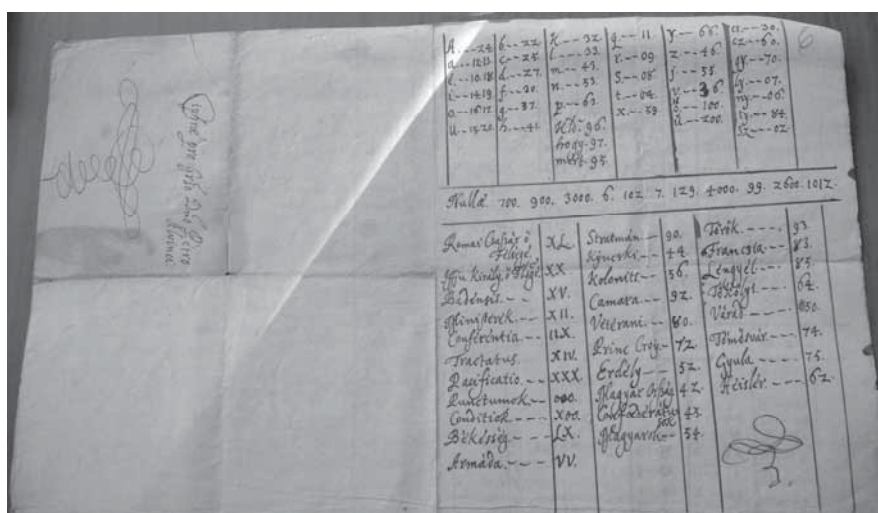
⁸⁹ SJAN Sibiu, J. H. Benigni, pachet 10, nr. 64.

⁹⁰ SJAN Sibiu, J. H. Benigni, pachet 8, nr. 41.

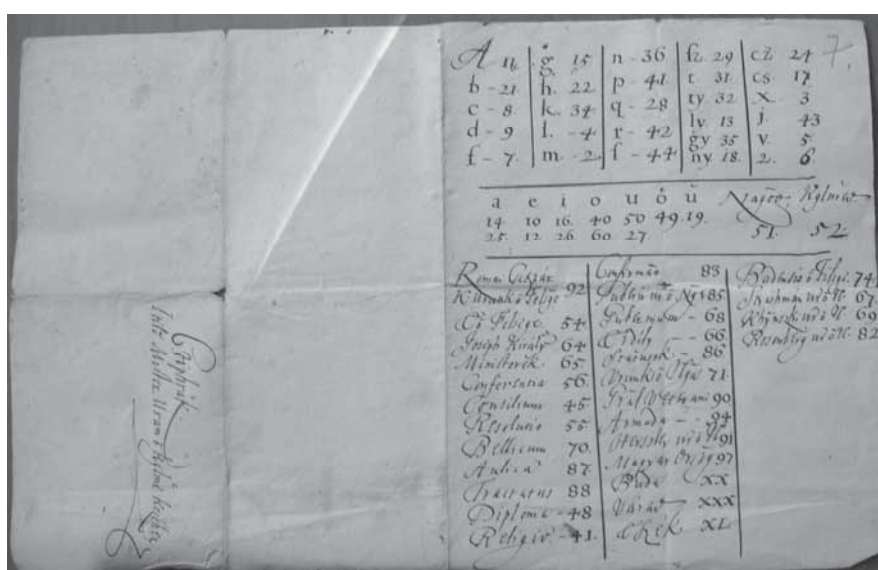
⁹¹ *Török*, IX/VII, p. 242-246.

⁹² *Török*, IX/VII, p. 291-292.

tarului, respectiv lui Alvinczi Péter⁹³. Din păcate nu am identificat corespondența cifrată la care s-au utilizat ele. Actele menționează doar „chei în mâna domnului protonotar” sau „cheie pentru domnul Petru Alvinczi” (*Czifrák itilomester kezibe ciphro pro generoso domino Petro Alvinczi*)⁹⁴, conform ilustrației alăturate.

A. -- 24	B. -- 25	C. -- 26	D. -- 27	E. -- 28	F. -- 29	G. -- 30	H. -- 31	I. -- 32	J. -- 33	K. -- 34	L. -- 35	M. -- 36	N. -- 37	O. -- 38	P. -- 39	Q. -- 40	R. -- 41	S. -- 42	T. -- 43	U. -- 44	V. -- 45	W. -- 46	X. -- 47	Y. -- 48	Z. -- 49
100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000	1100	1200	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	2000	2100	2200	2300	2400	2500	2600

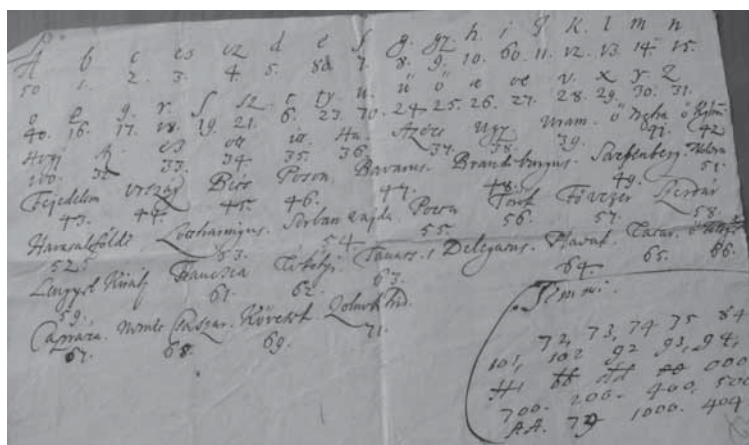
A. -- 24	B. -- 25	C. -- 26	D. -- 27	E. -- 28	F. -- 29	G. -- 30	H. -- 31	I. -- 32	J. -- 33	K. -- 34	L. -- 35	M. -- 36	N. -- 37	O. -- 38	P. -- 39	Q. -- 40	R. -- 41	S. -- 42	T. -- 43	U. -- 44	V. -- 45	W. -- 46	X. -- 47	Y. -- 48	Z. -- 49
100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000	1100	1200	1300	1400	1500	1600	1700	1800	1900	2000	2100	2200	2300	2400	2500	2600

⁹³ Asesor al curții princiare (1675-1689), membru al Deputăției constituite între 1685 și 1690, implicat direct în tratativele cu imperialii, cf. Trocsányi Zsolt, *op. cit.*, p.130 et seq.

⁹⁴ SJAN Sibiu, Colecția Benigni, nr. 69, f. 6-7.

E probabil ca aceste chei să fi fost utilizate doar de Alvinczi în corespondența sa cu alți nobili de frunte și să fie avut în vedere rolul politic jucat, și nu calitatea din Cancelaria princiară.

Dintre cheile păstrate și folosite de ardeleni, reproducem două cu o datare aproximativă, 1686⁹⁵. În primul act, pe lângă valoarea cifrică acordată literelor sau codificarea numelor în cifre, în colțul de jos sunt menționate „nullitele”, adică în limba maghiară „semmi” (conform ilustrației alăturate).

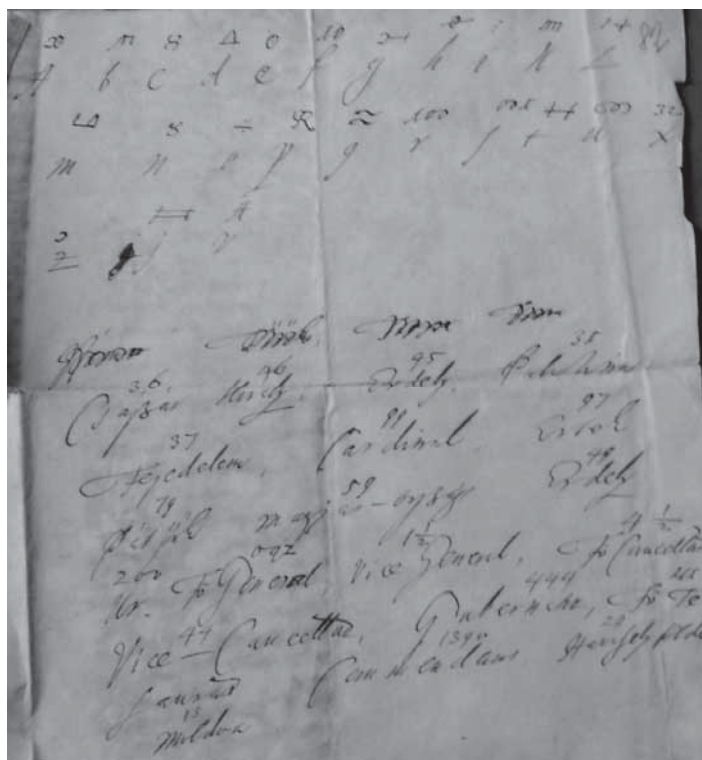

În cazul celei de a doua chei, plasată cronologic în aceeași perioadă, sunt redate codurile cifrate ale cuvintelor semnificative și mai des utilizate, între care sunt plasate și cifrele „nulla” fără valoare (conform ilustrației alăturate).

187.	Luxurium	202.	Nulla	215.	Laufianio	221.
188.	Maximatus	203.		216.	Kabadiag	222.
189.	Felag	204.		217.	Romeneg	223.
190.	Udov	205.		218.	Rupitius	224.
191.	Valap	206.		219.	Dupexano	225.
192.	Confexentia	207.		220.	Phenipocentia	226.
193.	Ordnantia	208.		221.	Lucuratio	227.
194.	Fior	209.		222.	hic	228.
195.	Hyann	210.		223.	Fior	229.
196.	Vilchid	211.		224.	avralom	230.
197.	Faurio	212.		225.	Expedino	231.
198.	Gracia	213.		226.	Green	232.
199.	Rebulla	214.		227.	Avram	233.
200.						
201.						

⁹⁵ SJAN Sibiu, fond J. H. Benigni, pachet 5, nr. 17.

Codificarea mesajelor a ținut evident seama de alfabetul utilizat (latin, chirilic), de limba în care s-a scris actul (maghiară, latină, română). Un exemplu al unui alt cod utilizat în relațiile cu Țara Românească⁹⁶, dar și cu Moldova, poate fi cel din ilustrația alăturată.

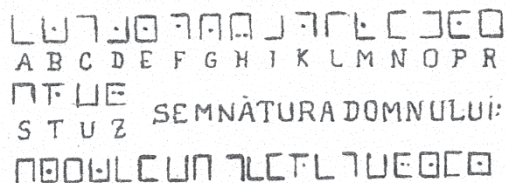
Acest lucru este sugerat de relaționarea dintre cele două alfabete, ca și de includerea în categoria cuvintelor cifrate a Țării Românești, Moldovei pe lângă celelalte (császár, király, Erdély, gubernator etc.). De remarcat că Erdély = 45, dar și 49, fögeneral = 092, dar vicegeneral = 0½. Din păcate nu cunoaștem alte date despre persoana care a utilizat aceste cifrări. Este știut faptul că Șerban Cantacuzino utiliza scrierea cifrată în relațiile cu Viena. O cheie folosită ar fi cea publicată de Leon Ruzicka⁹⁷, reprodusă alăturat.

Constantin Brâncoveanu a purtat și el astfel de corespondențe secrete fie cu ardeleni, fie cu noile autorități instalate în proximitatea imediată sau mai depărtată⁹⁸.

⁹⁶ SJAN Sibiu, fond J. H. Benigni, pachet 6, nr. 26.

⁹⁷ Cifrul lui Șerban Cantacuzino, „Revista Arhivelor”, II, 1927-1929, nr. 4, p. 237.

⁹⁸ Al. Mareș, *Din istoria criptografiei românești: cifrul cancelariei brâncovenești pentru corespondența în limba polonă*, „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași”, XXIV, 1987, I, p. 335-341; Paul Cernovodeanu, *În vâltoarea primejdiilor*, București, 1997.

Utilizarea scrierii cifrate în practica diplomației din Transilvania secolelor XVI-XVII poate fi uneori destul de surprinzătoare dacă se ține cont de informația transmisă. Este limpede faptul că, dacă în a doua jumătate a secolului al XVI-lea avem doar situații izolate când este utilizată, ulterior, în special de la mijlocul secolului al XVII-lea, intră în uzul obișnuit apelul la cifrarea scrisului. Evident că tehnicile de criptare au fost importate din spațiul european prin intermediul celor plecați la studii, dar la acestea s-au adăugat și mici artificii generate de utilizarea și a altor alfabetice, a scrisului în chirilică, greacă etc. în cazul relațiilor cu Poarta, Țările Române. Desigur că în cazul rapoartelor diplomatice, al relațiilor „externe”, unde avem o scriere cifrată de prima categorie, vorbim de o utilitate deosebită. În situația folosirii scrierii cifrate în plan intern pentru strategii politice, demersuri diplomatice, am putea vorbi de o scriere cifrată de categorie inferioară din perspectivă diplomatică. Se mai constată și faptul că se preferă, de regulă, criptarea unor mesaje mai scurte combinate cu scrierea curentă în limba maghiară sau latină, aceasta și pentru a ușura descifrarea mesajului. Practica scrierii cifrate, generalizată în spațiul european și exersată cu succes și în Transilvania secolului al XVII-lea, a devenit un instrument complementar actului scris, prin intermediul căruia comunicarea interumană a depășit barierele ridicate de interceptări, falsificări de date.